

پۆلی دەورووبەری د پوهنکرا واتایا پێژەیدا

(PP. 157-171)

د. عەبدولسەلام نەجمەدین عەبدوللا

فەكۆلتییا زانستین مروفایه تی/ زانکۆیا زاخۆ

abdulsalambnavi@gmail.com

د. شیرزاد سەبری عەلی

فەكۆلتییا زانستین پەرورەدی/ زانکۆیا دهوك

sherzad_arts@yahoo.com

میژووی وەرگرتن: 2015/08/31

میژووی پەسەندکردن: 2015/12/02

پوخته

واتایا پێژەیی جۆرەكە ژ جۆرین واتای، كو خودان واتایەكا تەمومژاویە و بەردەوام د گۆهۆرینیدا، ل دویف پێشەڕین كەس و دەم و جە...هتد. ئەف فەكۆلینە ب ناف و نیشان: (پۆل دەورووبەری د پوهنکرا واتایا پێژەیدا)، كو ژ دوو پشكان پێكدەیت، پشكا ئێك ب نافونیشان: (واتایا پێژەیی) و پشكا دووی یا تایه تە ب (واتایا پێژەیی و دەورووبەری). د ئەف فەكۆلینیدا هەول هاتیەدان، واتایا پێژەیی پەیفان ل دویف دەورووبەری بێتە دەستیانكرن، كو ل دویف پێژا وەسفی شیکاری هاتیە ئەنجامدان. فەكۆلەر گەشتینە چەند ئەنجامان، گرنگترین ئەو ئەنجام ژ ئەف فەكۆلەر: (واتایا پێژەیی واتایەكا سیمانتیکییە و پراگماتیک دشت ل دویف دەورووبەری تا پادەبەك ئەف واتای پوهنکەت).

دەستەواژە گرنگەکان: واتایا پێژەیی، گۆهۆرینا واتایا پێژەیی، دەورووبەر، واتایا تەمومژاوی، واتایا فەرەهەنگی

پێشەکی:

1- نافونیشان فەكۆلین:

هف فەكۆلینە ب نافونیشان: (پۆل دەورووبەری د پوهنکرا واتایا پێژەیدا). كو تیدا هەول هاتیەدان واتایا پێژەیی بێتە نیاسین، هەرەسا پۆل دەورووبەری بێتە دیارکرن د پوهنکرا واتایا پێژەیدا، ژبەرکو ئەف واتای، هەر چەندە یا فەرەهەنگییە، بەل د گۆهۆرینیدا، هەرەسا واتایەكا تەمومژاویە.

2- پێژا فەكۆلین و کەرەستە فەكۆلین:

ئەف فەكۆلینە ل دویف پێژا وەسفی شیکاری هاتیە ئەنجامدان. نموونە ژ ئاخفتنا پۆژانەیا دەفەرا بەهیدیان هاتیە وەرگرتن.

3- گرنگییا فەكۆلین:

گرنگییا فەكۆلین د ئەف چەندیدا، كو هەتا نوکە چ فەكۆلین د زمان کوردیدا ل سەر ئەف جۆر واتای نەهاتیە نقیسین، زیدەباری گرنگییا ئەف واتای، كو پۆلەکی مەزن د زمانفیدا ب گشتی و د واتاسازییدا ب تایه تی هەیه.

4- پرسیارین فەكۆلین:

فەكۆلین هەول دەتە بەرسقا ئەفان پرسیارین ل خوارین بەت:

1. واتایا پێژەیی سەر ب کیژ ئاست واتایفەیه؟
2. واتایا پێژەیی، واتایەكا تەمومژاویە یا پوهنە؟
3. دەورووبەری چەند پۆل د پوهنکرا واتایا پێژەیدا هەیه؟
4. پراگماتیک پێژەییوون کیمدکەت یا زیدەدکەت؟
5. ئایا پەیهوون د نافەرا پراگماتیک و پێژەییوونیدا راستەوانەیه یا پێچەوانەیه؟

5- نافەرۆکا فەكۆلین:

ئەف فەكۆلینە ژ بلی پێشەکی و ئەنجامان ژ دوو پشكان پێكدەیت. پشكا ئێك یا تایه تە ب (واتایا پێژەیی) فە، كو تیدا بەحس تایه تەندی و چەمك و پەیهوونین ئەو ب گشتی دەیتە کرن. پشكا دووی یا تایه تە ب (واتایا پێژەیی و دەورووبەر)، كو تیدا بەحس لادانا

تەمومژیی د ئەفی واتایدا هاتییه کرن، زیدەباری ئاماژەپیکرنا پۆلی دەورووبەری د پوهنکرا ئەفی واتایدا، ل گەل پراگماتیکرنا واتایا پێژەیی.

پشکا ئیکێ

واتایا پێژەیی:

1-1- چەمکی واتایا پێژەیی:

پێژەیی واتای، د هندی، کو فەکولینا واتای و شرؤفەکرنا ئەوی، فەکولینەکا ئالۆزە، کو پەگەزین ئەوی د نافییکداچووینە. ژبەر هندی دەستیشانکرنا واتایین وردین پەیفان، بۆ فەکولەران کارەکی بزەحمەتە. ژبەر هندی گەلەک ژ پەیفان زمانی واتایەکا پێژەیی هەیه نەکو فەب. ئانکو شیانا گەشتنا دەستیشانکرنا پوهن و ورد، بۆ واتایا ئەوان پەیفان د پێژەیی بیت. ئەوژی ئەگەر واتایا پەیفان ل سەر بنەپەت پەيوەندیا ئەوی، ب پەیفان دیفە ئەوین دکەفنه د بوارئ ئەوی یە واتایدا نەهیتە دەستیشانکرنا (علی زوین، 2013، 16). هندیەک زمانفان و فەکولەران گریدان د نافەرا پەیف و واقعیدا دروستکرن، ئانکو د نافەرا پەیف و تشتیدا و ئەفەژی گریدانە د نافەرا زمان و جفاکیدا، کو بنەمای پێژەیی د واتایدا ژئەفی چەندی دەهیتە تیگەهشتن (علی زوین، 2013، 16). واتای چەند جۆرەک هەنە، هەر زانیەکی ل دویف بۆچوونا خو پۆلینکرنا بۆ جۆرین واتای دانایە. ئیک ژ ئەوان جۆرین واتای، کو هەست ب هەبوونا ئەوی د ناف زانست واتایدا دەهیتە کرن، ئەوژی واتایا پێژەییە- (Ratio meaning). هەر وەکو ژ نافی ئەفی جۆر واتای دياردیت، کو د فیریدا پەفەرەکی هوی و ورد و جیگیر ل دەف هەمی خەلکی بۆ ئەفی جۆر واتای نینە، بەلکو هەر کەس و مرؤفەکی پەفەرەک بۆ چەمەکەکی دیارکری هەیه. د زمانیدا واتایا پێژەیی ب ئەفی پەنگی دەهیتە پیناسەکرن: واتایا پێژەیی ئەوان پەیفان د ناف زمانیدا ب خو فە دگرت، ئەوین واتایەکا پێژەیی هەین. وەکو(نیزیک، دویر)، (ئاسان، ب زەحمەت)، (گەلەک، کیم)، (کورت، درێژ) (محمد علی الخولی، 2001، 71). بۆ نمونە: (ئاسان و ب زەحمەت) ژ کەسەکی بۆ کەسەکی دی، هەر وەسا ژ سەردەمەکی بۆ سەردەمەکی دی وەکو ئیک نینە، بەلکو دەهیتە گووهرین. بۆ پتر پوهنکرا ئەفا بوری د تەماشە ئەفی رستەیا ل خواری کەین:

ئەف کچە یا درێژە.

ئەف رستە یا ل سەری چیدیت ل دەف (س) و (ص) وەکو ئیک نەبیت، بەلکو ل دەف هەر ئیک ژ ئەوان ب شیوەپەکییه، ئانکو چیدیت، ل دەف (س) ئەو یا کورت بیت، بەل ل دەف (ص) وەسا نەبیت، بەلکو یا درێژ بیت.

2-1- تایه تیین واتایا پێژەیی:

واتایا پێژەیی چەند تایه تییهک هەنە، ئەف تایه تییه دبنە ئەگەر واتایا پێژەیی د پەیفاندا دیاربیت، کو ل خواری د هەولەدەین، ئەوان تایه تییان پێزبکەین:

1-2-1- تەقدیر و برە ل دوور پەیفان پێژەیی ژ کەسەکی بۆ کەسەکی دی دەهیتە گووهرین. بۆ نمونە چیدیت ئەوا د دیتا تە دا نیزیک بیت د دیتا کەسەکی دیدا دویر بیت.

1-2-2- تەقدیر و برە ل دوور پەیفان پێژەیی ژ دەمەکی بۆ دەمەکی دی دەهیتە گووهرین. ئەوا تۆ ئەفرو دبیژی(نیزیک)، چیدیت تۆ سوبەهی بیژی (دویر). ئەفەژی دمییتە سەر حالەتی دەروونی ئاخشتنکەری، هەر وەسا دمییتە سەر دەورووبەری دانوساندن یە گشتی.

1-2-3- تەقدیر و برە ل دوور پەیفان پێژەیی ل دویف مەوسوفی، ئانکو وەسفکری دەهیتە گووهرین. بۆ نمونە فیلی بچویک مەزترە ژ کیشیشکا مەزن، ئانکو ل فیرئ (بچویک) مەزترە ژ (مەزنی)، ئەوژی ژ بەر واتایین پێژەیی ئەفان پەیفان.

1-2-4- پەیفان پێژەیی زیدەتر د بنەرەتا (هەفالناف)، هەر وەسا چیدیت (کار)ی بن. وەکو: (دویرکەفتبوو و نیزیکبوو)، (زیدەبوو و کیمبوو). دیسان چیدیت (هەفالکار)ی بن. وەکو: (گەلەک، پچەک)، (هەمی، هندیەک)...هتد.

1-2-5- پەیفان پێژەیی باراپتر ئاماژەیی ب ماوه یان کیشە یان ژمارە یان قەبارەیی ددەن (محمد علی الخولی، 2001، 71-72).

1-2-6- ئەفی جۆر واتای، هەر چەندە خودان واتایەکا فەرەهەنگییه، بەل واتایەکا فەب و جیگیر نینە، بەلکو یا گوهارتییه و پشانای ئەوی ژ ل دویف پەفەرەکی دیارکری ناچیت، واتە یا کەسۆکییه و پەفەرئ ئەوی حالەتی دەروونی و دەم و جە و دیتا کەسییه.

1-2-7- تەقدیر و برە ل دوور پەیفان پێژەیی ژ جەهەکی بۆ جەهەکی دی دەهیتە گووهرین. بۆ نمونە ئەوا ل فیرئ (گەلەک)بیت، چیدیت ل دویف جەهەکی دی(کیم) بیت.

8-2-1- تەمومۇرى و پىژەبىيوىن د ئەڭى و ئاتايىدا ھەيە و د شىاندا ھەيە ب پىكا دژواتا پراگماتىكى ئەڭ پىژەبىيوىن و تەمومۇرىيە نەمىيىت. ئەڭ جۆرى دژواتايى د دەوروبەرىدا ب دەستقە دەيت و گەلەك جاران ئاواز و دەنگ پۆلى خۇ د ئەنجامدانا ئەڭى دژواتايىدا دىيىت. بۇ نموونە، پىستەيەكا ۋەكو:

- پەنگى ئەڭى ترومبىلى بىن جوانە.

ۋاتايا ئەڭى رىستەيە ئەو نىنە، كو پەنگى ئەۋى بى جوان بىت، بەلكو ل دويڧ دەوربەرى و ئاۋازەيى دىت ۋاتايا بەرۋفاۋى خۇ بدەت، ئانكو بىن كرىتە.

3-1- ۋاتايا فەرھەنگى و ۋاتايا رىژەيى:

ۋاتايا فەرھەنگى بىرىتەيە ژ ۋاتايا پەيڭى د ئاڧ فەرھەنگىدا(رىمى منىر بىلبىكى، 1990، 281). د قىرپىدا پەيڭى ب چەند پىكان د ئاڧ فەرھەنگىدا دەيىنە پىزىكرن. ئەڭا چ ل دويڧ پىتەن ئەبجەدى يان ھىجائى بن(أحمد دراج، 2015، 62). ب شىۋەكى گىتى پەيڭى د ئاڧ فەرھەنگىدا ل دويڧ بەشىن ئاخفتنى دابەشى ئەڭان ھەر دوو جۆرىن سەرەكى دىت:

1-3-1- ۋاتايا فەرھەنگى چەسپاي:

ئەڭ جۆرى ۋاتايا فەرھەنگى تا رادەيەكى ۋاتايەكا چەسپاي و نەگۆر ھەيە و پىژەبىيوىن تىدا ديارنايىت. ئەڭەۋى زىدەتر د ئاڧىدا ھەيە. ۋەكو: دار، گول، ئاراز، قوتابى.

2-3-1- ۋاتايا فەرھەنگى پىژەيى:

ئەڭ جۆرى ۋاتايى ھەر چەندە يا فەرھەنگىيە(بەنرەتتە)بەلچ چەسپاي نىنە، چونكى د گۆھۇرپىنپىدايە و پىژەبىيوىن تىدا ھەيە. ئەڭەۋى زىدەتر د ھەڧالناڧ و ھەڧالكار و ھەندەك كاراندا ديارديت. بۇ نموونە: ھەڧالناڧ، ۋەكو: (جوان، زىرەك، بلىند، كرىت، ئەرزان، باش...ھەتد). ھەڧالكار، ۋەكو ھەڧالكارى چەندى: (زۆر، كىم، گەلەك، ھەندەك، پىچەك...ھەتد). كار: ئەڭەۋى زىدەتر ئەۋان كاران ب خۇڧە دگىت. ئەۋىن كارى (بوون) د گەلدا بىت. ۋەكو: (تيزىكبوو، ئاقابو، زىرەكبوو، كىمبوو...ھەتد).

ئەگەر تەماشەي ئەڭان ھەر دوو جۆرىن ۋاتايا فەرھەنگى بىكەين، دى بىن بىن كو ۋاتايا پىژەيى ھەر ۋەكو بەرى نوكة ئامازە پىتەيە دان، د پەيڭىن فەرھەنگى: (ھەڧالناڧ، ھەڧالكار، كار)اندا ديارديت، ئانكو پەيۋەندى ب جۆرى دوو بى ۋاتايا فەرھەنگىيە ھەيە، چونكى ئەڭان پەيڭان پىژەبىيوىنەك تىدا ھەيە، ئەۋى ل دويڧ پىڭەرى كەس و دەم و جەي. بۇ نموونە:

- سازان كچەكا بلىندە.

ئەگەر تەماشەي ھەڧالناڧ (بلىند) د نموونەيا ل سەرىدا بىكەين، دى بىن بىن، پىژەبىيوىنەك تىدا ھەيە، چونكى پىڭەرى كەسە و چىديت ل دەڧ كەسەكى دى ئەو بلىندى ۋەكو پىڭى نەبىت و د چاڭى ئەۋىدا يا نزم بىت.

4-1- ۋاتايا بەنرەتى(سەرەكى) و ۋاتايا پىژەيى:

ۋاتايا پەھا و سەرەكى ۋەكى ھىڭىن و كاكلا پەيڭى ھەندى ئەۋ پەيڭى د جفاكىدا بېتە بكارھىنان، دى ھەر مېنىت، لى ھەر ۋەكى ئەم زانېن پەيڭى بى پۇنان و پىكەتە چ ھەبوونەك نىنە، بەلكو فەلسەفا ھەبوونا ھەر پەيڭەكى بىرىتەيە ژ پۇنانا ئەۋى د ئاڧ رىستە و ئاخفتىدا. د شىۋەكرنا ۋاتايا پەيڭاندا، ۋاتايا سەرەكى ۋەكى مادەيەكى خاڧ دەيتە ۋەرگرتن و ب پىكا بكارھىنانا ئەۋى ئاراستە و دۇخ ئەۋى ديارديت(محمد باقر سەيدى روشن، 1387، 76).

دەيتە گوتن ۋاتايا بەنرەتتە پەيڭى سىمايىن ھۆشەكى و خۇيىن ئەۋى پەيڭىنە، كو ب بەردەۋامى د ئەۋى پەيڭىدا ھەنە و ژى جودا نابن، لى ۋاتايا پىژەيى ژى ۋاتايەكا بەنرەتى، بەلچ چەسپاي نىنە، كو د دۇخەكى دياركريد(ل دويڧ پىڭەرى كەسى و دەمى و جەي...ھەتد) و ژ ئەنجام پەيداۋونا دۇخەكى دياركرى بۇ ئەۋى پەيڭى ل سەر ۋاتايا بەنرەتى زىدەديت(توشىھكو ايزوتسو، 1378، 15-16)، كو ئەڭ چەندە گەلەك جاران ۋاتايا بەنرەتى پىچەۋانە لى دكەت، ۋەكو (بلىند) دىتە (نزم) د چاڭى كەسەكى دىدا يان ل دويڧ دەم و جەھكى دى...ھەتد.

5-1- جوداھىيا ۋاتايا لاۋەكى ل گەل ۋاتايا پىژەيى:

بەرى ئەم بېتىن جوداھىيا ۋاتايا لاۋەكى ل گەل ۋاتايا پىژەيى بىكەين، پىڭىيە ئىكەم جار ئەم بزانىن: ۋاتايا لاۋەكى چىيە؟ ۋاتايا لاۋەكى(سەربار) ئەۋ ۋاتايا زىدەيە ئەۋا ب سەر ۋاتايا بەنرەتتە پەيڭى دەيتە زىدەكرن، كو ب پىكا دەوروبەرى رىستەيە يان دەقى دەيتە زانېن و سىمايىن جىگىرى و تەڭگىيىن نىنە، بەلكو يا بەرھەڧە بېتە گۆھۇرىن، ئەۋى ل دويڧ پەۋشەنېرى يان شارەزاى يان دەمى (أحمد مختار عمر، 2007، 37).

بۇ نمۇنە پەيڧا (ئافەرەت) واتايا بنەرەتتيا ئەوئ، ب ئەڧان ھەر سى سىمايىن واتايى دەھىتە دەستىشانىكرن، ئەوژى ئەڧەنە: (+مروڧ، - م، پىنگەھشتى). بەلى واتايا لاوھىكىا ئەڧ پەيڧى ژ دەمەكى بۇ دەمەكى دى ھەرۈەسا ژ جڧاكەكى بۇ جڧاكەكى دى دەھىتە گۇھۇرپىن. وەكو ھەبوونا ئەڧان سىمايىن لاوھىكى(گريڭۇكى، پريىژ، نەلۇجىكى، كابانى...ھتد) (أحمد مختار عمر، 2006، 37).

ئەڧ سىمايىن لاوھىكى ژمارەيكە ژ سىما و تايەتمەندىيىن ئەردوگانى و دەروونى و جڧاكى رەنگەڧەدەن و ل دويڧ جڧاكى دەھىتە گۇھۇرپىن. ديسان مەرچ نىنە ئاڧتەنكەريڭ ئىك زمانى ل سەر واتايا لاوھىكى رېڭبەڧەڧ. ھەرۈەسا واتايا لاوھىكى يا ڧەكرى و بىن دوماھىيە (أحمد مختار عمر، 2007، 38-37).

د شياندايە جواھىيا واتايا لاوھىكى ل گەل واتايا رېژەيى د ئەڧى خشتەيىن ل خوارپدا دياربەكەين:

واتايا رېژەيى	واتايا لاوھىكى
1- واتايەكا بنەرەتى ھەيە، بەلج د گۇھۇرپىندايە ل دويڧ ئەوئ رېژەيىبوونا ھەي. ب پىڧەرئ كەسى يان جەي يان دەمى.	1- واتايەكا بنەرەتى نىنە، بەلكو واتايەكا گۇراپەھيە، ل دويڧ رەۋشەنپىرى يان جڧاكى يان شارەزايى يان كەسى.
2- ژمانەكبۇژمانەكبىدبانژجڧاكەكبۇجڧاكەكبىدى، چەمكىئەڧئوواتايىگۇھۇرپىنسەرداناھىن. (دەھەمووزماناندارپىككەڧتەنسەررېژەيىبوونا ئەڧئوواتايىيەھەي.)	2- واتايا لاوھىكى ژ زمانەكى بۇ زمانەكى دى يان ژ جڧاكەكى بۇ جڧاكەكى دى دەھىتە گۇھۇرپىن.
3- د پەيوەندىكرىدا پىشت پىن دەھىتە بەستىن، ل دويڧ ئەوئ واتايا رېژەيى پەيڧىن ڧەرەھەنگى (بنەرەتى) ھەي.	3- د پەيوەندىكرىدا پىشت پىن ناھىتە بەستىن، چونكى واتايەكا جىگىر نىنە. بۇ نمۇنە (شېر)، يان(گورگ)...ھتد. ل ڧىرئ دىيە (+مروڧ).
4- لېئە (تەمۇمژاويە).	4- رۈھنە.

1-2- تەمۇمژىيا واتايى (لېئ واتايى) و واتايا رېژەيى:

لېئى يان تەمۇمژىيا واتايى دياردەيكە زمانڧانىيە و د پترىا كەرەستىن زمانىدا پەيدادىيەت. ئەڧ تەمۇمژىيا واتايى چىدبىت ب مەبەست بىت و ئاڧتەنكەر ب ئەنقەست ئەڧ تەمۇمژىيە دروستبەكت، ئەڧ ژى رەنگەڧەدانەكا پۇزەتيف و ئىگەتيف ل سەر گۇھدارى پەيدادەكت يان چىدبىت بكارھىنانا تەمۇمژىيا واتايى د ئاڧ دەرپرېن و كەرەستىن زمانىدا يا بىمەبەست بىت، (سەلام ناوخۇش، 2005، 175). ئەڧەژى ب تەمۇمژىيا بىمەبەست دەھىتە ئاڧكرن. كەواتە د تەمۇمژىيا بىمەبەستدا ئەڧ چەندە بىن ئاگەھىيا ئاڧتەنكەرى د ئاڧ دەرپرېنن زمانىدا پەيدا دىيەت. وەكو د ئەڧى نمۇنەل ل خوارپدا دياردبىت:

- مەن سەوك و سەمۇنن گەرم خوارن .

ئەڧى رستەيى ئەڧ دوو واتا ھەنە:

1- گەرم جارەك بۇ ھەر دووكان دزڧرىت. واتە سەوك و سەمۇن ھەر دوو گەرم.

2- گەرم جارەكا دى بەس بۇ سەمۇن دزڧرىت.

تەمۇمژىيا واتايى ب چەند رەنگان ھاتىيە پىناسەكرن، ئەڧىن ل خوارئ ھندەك ژ ئەوان پىناسەيانە:

1-ئالان كرۇز دەربارەي پىناسەيا تەمۇمژىيا واتايى دىيژىت: ھەر دەرپرېنەك دئ يا تەمۇژاوى بىت ئەگەر پتر ژ واتايەكا ديارا چاڧەرپىكرى ھەبىت(Cruse.A, 2006,10-11).

2- م.ك و ئاتتۇ دىيژن: تەمۇمژىيا واتايى برىتتە ژ شيانا ھەبوونا پتر ژ واتايەكى يان ئەو كە گۇھدار پتر ژ رېكەك ل دەرپرېن بگەھىت(M (K.A&Anto.B).

3-كرىستال دىيژىت: تەمۇمژىيا واتايى ئەو پەيڧەك يان رستەيەك دەرپرېن ژ واتايەك زېدەتر بكت (سەلام ناوخۇش، 2005، 175).

4-داڧىد و چىلر ل دوور تىگەھى تەمۇمژىيا واتايى دىيژن: ھەر دەرپرېنەك دئ يا تەمۇمژاوى بىت، ب تى ئەگەر ئەو دەرپرېن د ئاڧەرا دوو كڧاتىن دياركرىدا بھىتە شروڧەكرن(Davis.S& Gillor.B.S,2004, 165).

5-ھۇرسى دىيژىت: ئەگەر پەيڧەك يان گرئەك ژ ڧاڧەكرن پتر ھەبوو، ل ئەوى دەمى دەھىتە گوتن ئەوئ پەيڧى يان گرئى تەمۇمژى ھەيە(سەلام ناوخۇش، 2005، 175).

ژ ئەقا پىناسەيىن بورى دەردكە قىت، كو تەمومۇيىيا واتايى ئەو، ل دەمى كەرسەتەيەك زىمانى پتر ژ واتايەك يان زىدەتر ژ پاقەكرەك بۇ ھەيىت ئەقجا ژبەر ھۆكارەكى بىت.

ھەر وەكو بەرى نوکە مە دياركرى، واتايا پىژەيى واتايەكا چەسپايى نىنە، بەلكو گۆراو ۋ كەسەكى بۇ كەسەكى دى. ھەر وەسا ژ دەمەك بۇ دەمەك دى... ھەتد دەيتە گۆھوپىن، ئەقەزى بىگومان لىلى يان تەمومۇيىيە د ئەق واتايدا پەيدادكەت. بۇ نموونە پەيقا (كرىت) د پستەيا ل خوارىدا واتايەكا جىگىر نىنە، بەلكو پىژەيى، ژبەركو ل دەف ھەمى كەسان وەكو ئىك نىنە، ئەو پستەزى ئەقەيە:

-كچىن ئەسمەر كرىتن-

كچىن ئەسمەر ل دەف ھەمى مروفان (كرىت) نىن، ژبەر ھندى ل قىرى تىگەھى پەيقا (كرىت) تەمومۇيى تىدا پەيدادىت.

-گەلەك مېھقان بۇ من ھاتن-

د ئەق نموونەيا ل سەرىدا پەيقا (گەلەك) پەيغەكا تەمومۇيىيە، چونكى واتايەكا پىژەيى ھەيە، ل دويغ كەسى دەيتە گۆھوپىن. بۇ نموونە: (گەلەك) دىتە (3 يان 4) مروف، ئەگەر (من) مروفەك ئاسايى بىت، ئانكو ل قىرى (گەلەك) دىتە (كىم) ئەگەر (من) مروفەك ئاغا بىت، چونكى چىدىت ئەو دەمى ژمارەيا مېھقانان (20 يان 30) مروف بن.

-كەيھان ئەقرو يا زىرەكە-

پەيقا زىرەك د نموونەيا سەرىدا واتايەكا پىژەيى ھەيە، چونكى چىدىت بەرى نوکە يان سوبەھى ئەو تەمبەل بىت، ئەقجا ل قىرى تەمومۇيى د واتايا پەيقا (زىرەك) دا پەيدادىت.

-كىم مروف ل قىرى ئامادەبوون-

د نموونەيا ل سەرىدا تەمومۇيى د پەيقا (كىم) دا ھەيە، چونكى ئەگەر گرىيا (ل قىرى) ژوورەكا خانى بىت، ل ئەو دەمى پەيقا (كىم) دى بىتە (3 ھەتا 7 يان 8) مروفان، بەل ئەگەر ل قىرى گۆرەپانا خۇشاندانان بىت، ل ئەو دەمى كىم بەرامبەر ژمارەيا مروفان خانى دى بىتە گەلەك، چونكى چىدىت، ل ئەو دەمى ژمارەيا مروفان (100) يان پتر بن.

2-2- پادە و واتايا فەرھەنگىيا پادەي:

1-7-1- چەمكى پادەي¹:

پادە² - Quntifier زارافەيەكە د پىژمان و واتاسازى و شروفەكرنا لوجىكىدا دەيتە بكارھىنان و ئامازەيى ب گۆپەك ژ پەگەزىن (يەكەيىن) دەرپىن ژ ھەقۇزى يان جياوازيى د برەيتدا ددەت. وەكو: ھەمى، ھندەك، گشت (Crystal.D, 1985, 253). ئەق پەيغە پىژەيا تىشتى دياردكەن، كو ب شىوەك نەديار دەرپىن ژ چەندائىيا ئەو نەق دكەن، كو د دويغدا دەيت، ژ لايى سىنتاكسىفە ل دەمى ل گەل گرىيا نەق دەيت، پەسنا ئەو نەق پىشتى خۇ دكەن و ل گەل ھەقۇلنەق پادەيا ھەقۇلنەق بەرزەكەن و ل گەل ھەقۇلنەق پادەيا توندىيا ھەقۇلنەق دياردكەن. ھەر وەسا ژ لايى واتايىقە لايەن واتايى پوھندكەن. پەيغۇن پادەي ژى، ئەقەنە: گشت، ھەمى، ھندەك، پىچەك، كىمەك، گەلەك... ھەتد (چا ەلى مستەفا، 2008، 22).

ژ ئەق چەندا بورى دياردىت، كو د شىاندایە ئەو پەيغۇن ل پىشتى پادەي دەيت. ب ئەق پەنگى ل خوارى پىژىكەين:

1-پادە + ناف. وەكو: گەلەكقوتايى ھاتن.

پادە ناف

2-پادە + ھەقۇلنەق. وەكو: كچكا زۆرجوان ھات.

پادە ھەقۇلنەق

3-پادە + ھەقۇلنەق. وەكو: ئەو گەلەككەيدى ھات.

پادە ھەقۇلنەق

پەيغۇن پادەي ب شىوەكى گشتى ل گەل ھەر دوو نەق ھۆماركرى و نەھۆماركرى دەيتە بكارھىنان و بەرسقا پرسىارا (چەند؟) د زىمانى كوردىدا ددەت (چا ەلى مستەفا، 2008، 23). وەكو:

-چەند زەلام چوون؟

ھندەك زەلام چوون. (بۇ تىشتى ھۆمارەكرى)

-چەند شەكر كرى؟

گەلەك شەكر كرى. (بۇ تىشتى نەھۆمارەكرى)

په یقین رادهی د کارهینا ئیدا دشین چهن دایه تی و چه واییځ بگه هین، کو دبنه دوو بهشین سهره کی ل ده می ل گهل نافی دهین چهن دایه تیځ پادگه هین و ل ده می ل گهل هه فالنافی دهین چه وایی (چونیه تی) پادگه هین، کو ل خوارئ دی ئەفئ چهن دی پتر پوهنکه یځ:

1- رادهیا چه ندیتی:

ئهو رادهیه کو چه ندایه تیا که سی یان تشتی دیاردکه ت (طالب حسین علی، 1998، 24). ئانکو بره یان ژمارهیا ئەوی نافی نیشانددهت، کو د گهلدا بکاردهیت. ب ئەفی رهنگی:

– گرییا نافی ← راده + نافی (چیا علی مستهفا، 2008، 24). وهکو: (گهلک مروف....، هندهک قوتابی...).

د گرییا نافیدا (راده) دبیته دیارکهر و (نافی) دبیته دیارکری (سهره).

2- رادهیا چه وایی:

ئهو رادهیه، کو پلهیا هه فالنافی و چه وانییا تشتی دیاردکه ت (طالب حسین علی، 1998، 24). ئانکو ل گهل هه فالنافی دهردهکفیت و راده و ئاکارا ئەوی تشتی نیشانددهت، کو د گهلدا دهیته بکارهینان. ب ئەفی رهنگی:

– گرییا هه فالنافی ← راده + هه فالنافی (چیا علی مستهفا، 2008، 24). وهکو: (زۆر زیرهک، گهلک کریت، پیچهک

شرین...هند).

د گرییا هه فالنافیدا په یفا (راده) دبیته دیارکهر و هه فالنافی دبیته دیارکری (سهره)

ژ هه ژیه بیژین ههر هه مان گرییا هه فالنافی د نافی رسته ییدا ل دویف ئەوی جهئ تیدا دهیته بکارهینان دشیت بیته گرییا هه فالکاری. ب ئەفی رهنگی ل خوارئ:

- گرییا هه فالکاری ← راده + هه فالکاری. وهکو د ئەفان نموونه یین ل خوارئدا دیاردبیت:

- ئازاد زۆر جوان دئاخفت. (زۆر جوان. گرییا هه فالکاری)

- ئەو گهلک شرین ب پئفه دچیت. (گهلک شرین. گرییا هه فالکاری)

د ئەفان نموونه یین ل سهریدا (جوان) و (شرین) دبنه هه فالکاری.

د گرییا هه فالکاریدا په یفا (راده) دبیته دیارکهر و و هه فالکاری دبیته دیارکری (سهره)، پله و رادهیا هه فالکاری بهرزدهکن و گرییا کاری بهر فیره دکهن (چیا علی مستهفا، 2008، 57). وهکو:

- ئازاد زۆر توند ئاخفت.

- تولین گهلک هیدی هات.

- نازدار پیچهک حیل هات.

1-7-2- واتایا فهرههنگییا رادهی:

په یقان د نافی فهرههنگییدا واتایهکا گشییه ههیه و خودان کۆمهکا سیمایین جوداکهرن. په یقین رادهی ژ لایخ واتایشفه خودان واتایهکا چهسپای نین، ژ بهرهندي واتایا فهرههنگییا رادهی ژ کۆمهکا سیمایین جوداکهر هه نه، کو ژ لایخ واتایا هۆشهکیفه دیاردبیت (چیا علی مستهفا، 2008، 80). ئەفجا ژ بهرهندي دهیته گوتن، په یف گرنگترین پهکایا واتاییه، کو واتایهکا هۆشهکی ههیه، بهل ل گهل هندي واتایهکا نموونه یی نینه، بهلکو واتایا په یفی بریتییه ژ واتایا فهرههنگییا په یفی و ئەو واتایا دی ئەوا د گهل په یقین دیدا دروستدکه ت (عه بدولوا حید موشیر دزه یی، 2011، 61). ب ئەفی چهندي په یقین رادهی و ئەو په یقین ل گهل دهردهکفان کاردهکنه سهر واتایا رسته یی و دگوهۆرن. راده وهکو که رسته یهکی فهرههنگییا زمانی بهشکه ژ بهشین ئاخفتن و د پولا گرییا نافیدا دهیته دانان و ئەرک و تاییه تمه ندییین خو هه نه. ههروهسا ژ لایخ واتایشفه خودان سیمایین جوداکهرن. وهکو د ئەفان رسته یین ل خوارئدا دیاردبیت:

- هندهک قوتابی د پۆلیدا هه نه. < + هژمارکری، + مروف، ± نیر، زیندی >

- زۆر ئاف د رویاریدا ههیه. < - هژمارکری، + شله مهنی، - زیندی >

- گشت گیانهوهر مشته ختبوون. < - هژمارکری، - مروف، + زیندی >

- پیچهک باران باری. < ± هژمارکری، - مروف، - زیندی، + شله مهنی >

2-3- واتايا پړژهي و پاده:

واتايا پړژهي په يوه ندى ب پاده يفه هه يه و د شياندا هه يه پاده يي ژ روانگه ها واتايا پړژه يفه شروقه بكهين، چونكى په يفا پاده برهين نيشاندهت. ههروه سا په يفتن پاده ي پړژه يا تشتي دياردكهن، و خودان واتايه كا چه سپاي نين، نهغه ژى نهوئ چهندي دگه هينيت، كو په يفتن پاده ي هه ر نهو په يفتن، نهوئن ب سه ر واتايا پړژه يفه، ژبه ر نهغ چهندي نهغ پاده يه. وهكو واتايا پړژه يي دي ل دويف كه س و دهم و جهي... هتد هيتته گوهورين. هه ر وهكو د نهغان نموونه ياندا ديارديت:

-گه لهك مروف هاتن.

په يفا پاده د نموونه يا ل سه ريديا (گه لهك) ه، كو واتايه كا چه سپاي نينه، بهلكو پړژه يه، چونكى چيديت ل دهف كه سه كن دي ژماره يا نهوان گه لهكان، پيچه ك بن، نانكو د شياندا هه يه بهيتته گوهورين. د نهغى دهميدا واتايه كا پړژه يي د چه مك پيفا پاده دا پيداييت.

-كه كا زور جوان هات.

د گرپا هه فالنافيدا: (زور جوان)، په يفا (پاده)، كو (زور) ه بره يه كا گه لهك نيشاندهت، بهل نهغه يا قه بر و په ها نينه، بهلكو چيديت نهو زور ل دهف كه سه ك دي پيچه وانه بيت و كي م بيت، د نهغى حاله تيدا واتايا پړژه يي د په يفا پاده يدا ديارديت، نهوژى ل دويف پيشر كه سي.

-نازدار پيچه ك توند دناخفيت.

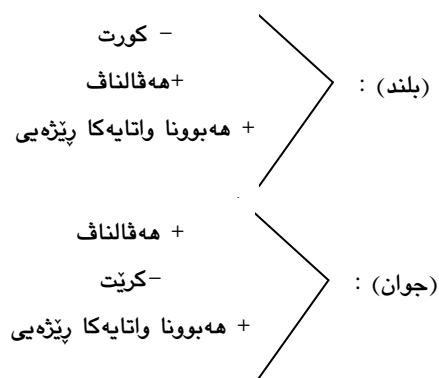
په يفا پاده د گرپا هه فالكاريا ل سه ريديا (پيچه ك توند)، په يفا (پيچه ك) ه، د نهغى په يفتدا بره يه كا كي م هه يه، بهل نهغ پيچه كه چيديت ل دهف كه سه كن دي وه سا نه بيت، بهلكو پيچه وانه بيت، نانكو (گه لهك) بيت. بيگومان ل نهوئ دهمي دي واتايا پړژه يي د په يفا (پاده) دا دياريت.

پشكا دووئ

واتاي پړژه يي و دهو روبه ر

2-1- واتاي پړژه يي وهكو واتايه كا سيمانتيكى:

سيمانتيك به رده وام دهيتته نياسين، كو به شك يان ئاسته كي زمانيه، گرنگي ب لايه ن فهره نكيي زمانى ددهت. ههروه سا واتايا په يقان تيدا، ديسان نهو گوهورينا ل گه ل پوژگارى سه ر واتايين نهوئ دهيت. زمانقان (ليس) ئاماژه ي ب هندی ددهت، كو د سيمانتيكيدا واتا ديتته ته وهري قه كولينا په يوه نديي. ههروه سا ديتته ته وهري بۆ قه كولينا ئاف ميتشكى مروفى (عدنان بن ژريل، 1981، 51). چونكى واتايا سيمانتيكى پابه نده ب واتايا فهره نكيه، كو نهغ واتايه بريتيه ژ واتايا هو شه كيا په يقان، كو ب رپكا سيمائين جودا كه ر ب دهسته دهيت (عبدولواحد موشير دزه يي، 2014، 67). وهكو:

ژبلى نهغان تايه تمه نديان ديسان واتايا سيمانتيكى چهندي تايه تمه نديين ديژى هه نه، نهوژى نهغين ل خوارينه:

1- واتايه كا ته مومژاروى هه يه و هيماين نهوئ دهستيشان نه كرينه.

2- دهو روبه ري وه رئاگر يت.

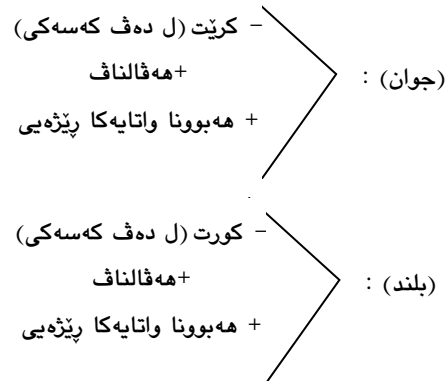
3- واتايه كا سه ر زارى هه يه و پوهن و ئاشكه رايه (عبدولواحد موشير دزه يي، 2014، 78).

واتايا پړژه يي واتايه كا سيمانتيكيه، چونكى نهو تايه تمه نديين واتايا پړژه يي ههين هه ر هه مان تايه تمه ندينه، نهوئن واتايا سيمانتيكى ههين. بۆ پتر سه لماندا نهغ چهندي ل خوارى دي هه ولدهين واتايا پړژه يي وهكو واتايه كا سيمانتيكى نيشاندهين:

1-1-2- ھەبۇونا واتايەكا فەرھەنگى:

واتايا پىژەيى واتايەكا سىمانتىكىيە، چونكى واتايا پىژەيى واتايەكا بىنەرتى (فەرھەنگى) ھەيە، بەلنى د گۆھۇرپىنئىدايە، لى د پەيۋەندىكرىتىدا پۇلنى خۇ ھەنە. ئەفجالى سەر ئەقى بىنەماي د شىاندايە ب پىكا سىمايىن واتايى، واتايا ھۆشەكىيا پەيقتىن سەر ب واتايا پىژەيىقە دەستىشاشىكەين، ۋەكو د ئەفان نىمۇنەيىن ل خوارىدا ديارديت:

2-1-2- ھەبۇونا واتايەكا تەمومۇزاۋى:

واتايا پىژەيى واتايەكا سىمانتىكىيە، ژبەركو واتايا پىژەيى واتايەكا تەمومۇزاۋى ھەيە، چونكى پەيقتىن ئەقى جۇرى واتايى. ۋەكو: (جوان، كرىت، گەلەك، پىچەك)، (دويركەقتىبوو، تىزىكبوو)...ھىند. تەمومۇزى تىدا ھەنە، چونكى چەسپاي نىن و پىژەيىبوون تىدا ھەيە و د ئەوان دەوربەراندا بكاردەيتىن، كو تەمومۇزى تىدا ھەنە. ئانكو د قىرپىدا پەيقت دەستىشاشەكرىنە. ۋەكو:

-ئازاد ژ من دىركەقتىبوو.

-ئەو كچ جوانە.

-ئەو گەلەك د ناخىقت.

د ئەفان رستەيىن ل سەرىدا پەيقتىن (دويركەقتىبوو، جوان، گەلەك) لىل و تەمومۇزاۋىنە، ژبەركو واتايا ئەوان ھەر چەندە فەرھەنگىنە، بەلنى پىژەيىبوون ل دويقت پىقەرئ كەسى تىدا ھەنە، لەوا مەرج نىنە ل دەف ھەمى كەسان ھەر ئەو ھەمان واتا، ئەوا ئەوان پەيقتان ھەي ب دەستقەبەيت، كو چىددىت (دويركەقتىبوو) ل دەف كەسەكى دى نىزىك بىت و (جوان) ل دەف كەسەكى دى كرىت بىت و (گەلەك) ل دەف كەسەكى دى پىچەك بىت. ئەفە ئەوئ چەندئ دگەھىنىت، كو واتايا پىژەيى واتايەكا تەمومۇزاۋى ھەيە، چونكى پەيقتىن ئەوئ دەستىشاشەكرىنە.

3-1-2- نەبۇونا دەوربەرەك دياركرى:

پىژەيىبوون د پەيقتىن ئەقى واتايتىدا پرويدەت، چونكى دەوربەرە تىدا بەرچاقت ناھىتە كرن، كا ژ لايى كىقە و بۇ چ مەبەست ئەو پەيقت ھاتىنە بكارھىنان. ئەفجالى ژبەر ھىندئ دوو پەيقتىن ۋەكو: (پان، تەنگ) دى خودان واتايەكا پىژەيى مېنن، چونكى نەبۇونا دەوربەرى ۋە لى دكەت، كو واتايا ئەوان ل دويقت كەسان بېتتە گۆھۇرپىن و پىژەيىبوون تىدا بېتتە ھەبوون و بىمىنەتە د چارچۇقەيى واتايا سىمانتىكىدا.

4-1-2- ھەبۇونا تىگەھى گۆھۇرپىن:

واتايا پىژەيى واتايەكا سىمانتىكىيە، چونكى پەيقت تىدا د گۆھۇرپىنئىدايە. بۇ نىمۇنە كا چەوا واتا بىنەرەتى و ھۆشەكىيا پەيقتان ل دويقت دەم و پۇژكارى گۆھۇرپىن ب سەردا دەيت. دىسان واتايا پىژەيى ژى ل دويقت دەم و پۇژكارى دەيتتە گۆھۇرپىن. بۇ نىمۇنە ئەوا ئەف سالە ل دەف ئەوى (جوان)بىت، چىددىت سالەكا دى يان چەند سالىن دى ھەر ل دەف ئەوى (كرىت) بىت.

2-2- لادانا تەمومۇزىيى د واتايا پىژەيىدا:

تەمومۇزى دياردەبەكە د ناف سىمانتىكىدا ھەيە، چونكى دەوربەرى ۋەرناگرىت، ئەفە دىتتە ئەگەر، كو واتايا كەرەستەيان يا دياركرى نەيىت. ھەر ۋەكو بەرى نوكة ئامازە پى ھاتىيە كرن، واتايا پىژەيى واتايەكا تەمومۇزاۋىيە، چونكى يا چەسپاي نىنە و ل دويقت چەند پىقەرەكان د گۆھۇرپىنئىدايە. ئەفجالى ھەناكو د شىاندا بىت، كو ئەف تەمومۇزىيە د واتايا پىژەيىدا نەمىنەت، پىدقىيە گرىيەكى يان ھىندەك گرىيىن خودان

واتايەكا دياركرى ل گەل ئەوان پەيقان بھينين، داکو د شياندايت ئەو پەيقين تەمومۇي پەيدادكەن واتايا ئەوان دياربين و تەمومۇي تېدا نەمىنيت. ب ئەقۇ پىكى، ل خوارى دى ھەولەدەن تەمومۇي د واتايا پىژەيدا نەھيلين:

-جەماوەر گەلەك ئامادەبوون.

د ئەقۇ نمونەيا ل سەريدا تەمومۇي ھەيە، ئەوژى ژبەر ھەبوونا پەيڧا سەر ب واتايا پىژەيڧە، كو (گەلەك) ھ. ئەقۇ ھەتاکو ئەم بىشپين ئەوئ تەمومۇي نەھيلين پىدقپىيە گرىيەك ل گەل بھينين، داکو ئەو پەيڧا پتر بۆ مە پوھنيت و بىشپين خۆ ژ ئەوئ پىژەيى پزگاربکەين ئەو د پەيڧيدا ھەي. ئەوژى ب ئەقۇ پەنگى ل خوارى:

1-جەماوەر گەلەك د ھۆلا سميناراند ئامادەبوون.

2-جەماوەر گەلەك د يارىگەھا تەپا پىدا ئامادەبوون.

ئەگەر تەماشەي ئەقان ھەر دوو پستەيىن ل سەري بکەين، دى بۆ مە دياربىت، كو تا پادەيەك تەمومۇي ھاتىيە لادان، چونكى د پستەيا (1)دا، بكارھينانا گرىيا (د ھۆلا سميناراند) بوويە ئەگەرئ ھندى تا پادەيەك دياربىت، كا ئەو گەلەك چەندە، كو چىدبىت ژمارەيا ئەوان ئىزىكى (1000) مۇقۇن بىت، ئەوژى ئەگەر ئەو ھۆلا يا مەزن بىت، ديسان د شياندايە پتر ئىزىكى زانينا ئەوئ بپەيى بىن، ئەوا پەيڧا (گەلەك) ھلگرتى، ب پىكا ھينانا گرىيىن پتر دەستىشانكرى، ھەر وەكو بىژين:(جەماوەر گەلەك **د ھۆلا پىكى يا سميناراند** ئامادەبوون.)، كو د ئەقۇ پستەيدا گرىيا: (**د ھۆلا پىكى يا سميناراند**) بوويە ئەگەرئ ھندى، كو واتايا پەيڧا (گەلەك) پتر بھيتە سنوورداركرن و ژمارەيا جەماوەر پتر بھيتە دياركرن و پەيڧا(گەلەك) بپەيا ئەوئ كىمتر لى بھيت و ژمارا ئەوئ جەماوەر ل ئەوئ دەمى ژ (30) مۇقۇن دەرپاز نايىت.

لى ئەگەر تەماشەي پستەيا (2) بکەين، دياربىت، كو تا پادەيەك تەمومۇي تېدا كىمبويە، بەلچ ئەم دىشپين پتر ئەوئ تەمومۇي نەھيلين، ب پىكا بكارھينانا گرىيىن سنووردار و دەستىشانكرى تر. ب ئەقۇ پەنگى ل خوارى:

- جەماوەر گەلەك د يارىگەھا تەپا پىيا يانا دھۆكىدا ئامادەبوون. (پەنگە ژمارەيا جەماوەر 2000 بن)

- جەماوەر گەلەك د يارىگەھا تەپا پىيا سەنتەرئ گەنجاند ئامادەبوون. (ژمارەيا جەماوەر كىمتر لىدھيت، چونكى

يارىگەھا بچويكتەر و چىدبىت ژمارەيا جەماوەر بىتە ئىزىكى 100 مۇقۇن.)

- جەماوەر گەلەك د يارىگەھا تەپا پىيا قوتابخانى ئامادەبوون. (ژمارەيا جەماوەر ژ ھەر دووكتىن سەري كىمتر

لىدھيت، چونكى يارىگەھا قوتابخانى بچوگومان يا بچويكتەر و چىدبىت ژمارەيا جەماوەر بىتە ئىزىكى 30 مۇقۇن.)

-ئەو كچە يا سىپىيە.

د ئەقۇ نمونەيا ل سەريدا تەمومۇي د پەيڧا (سپى)دا ھەيە، چونكى ئەم زانين كا پىژەيا سىپىياتيا ئەوئ چەندە، ئەقۇ ئەگەر ئەم گرىيا (**وہكو بفرى**) ل بەراھىكا ئەوئ پەيڧى د ناڧ ئەوئ پستەيدا بھينين، تەمومۇي د واتايا پىژەيا ئەوئ پەيڧيدا نامىنيت. ل ئەوئ دەمى پىژەيا سىپىياتيا ئەوئ كچى دياربىت، كو گەلەك يا سىپىيە، چونكى ب بفرى ھاتىيە لىكچواندن.

-ئەقۇ كچە يا بلندە.

ئەقۇ پستەيا ل سەري تەمومۇي ب پىكا ھەبوونا پەيڧا سەر ب واتايا پىژەيڧە، كو(بلند) ھ تېدا ھەيە، ئەقۇ ھەتاکو ئەم بىشپين ئەوئ تەمومۇي نەھيلين، دقپت گرىيەك ل بەري ئەوئ يا ل پىشى ئەوئ پەيڧى بھينين، كا بلنديا ئەوئ چەندە، چونكى پەنگە ئەو كچ ل بەر كچەكا دى يا كورت بىت. ب ئەقۇ پەنگى:(ئەقۇ كچە يا بلندە ھندى بلنديا دەرگەھى.) د قىرپدا دى بلنداھيا كچى بىتە ئىزىكى(2)متران، چونكى ئاشكەرايە بلنداھيا دەرگەھى خانيان ب ئەوئ تەقدىرى پى بلندە. ديسان ئەوئ تەمومۇي ب ئىكجار د ئەوئ نمونەيدا نەھيلين، ئەوژى ئەگەر ئەم گرىيەك ل گەل بكاربھينين، كو متر و سانتىمتر تېدا ھەبن، ھەر وەكو بىژين:(ئەو كچە يا بلندە، چونكى مترەك و ھەشتى سانتىمترە.)

2-3-گوھۇرپنا واتايا پىژەيى:

واتايا پىژەيى ھەر وەكو بەري نوکە ھاتىيە بەحسکرن واتايەكە ھەر چەندە يا فەرھەنگىيە بەلچ شيانا گوھۇرپنى ھەيە، ل دويف کەس و دەم و جھى...ھەر ئەقۇيە بوويە ئەگەرئ ھندى، كو ئەقۇ جۆرئ واتايى ب ناڧى واتايا پىژەيى بھيتە نياسين.

ئەقۇ ھەر دەم گوھۇرپن د ئەقۇ جۆرئ واتايىدا ھاتە ھەبوونى، ئەقۇ واتايا ھندى دگەھينيت، كو مەبەستين جودا د ئەقۇ واتايىدا ھەنە. ب واتايەكا دى گوھۇرپنا واتايا پىژەيى دىبىتە ئەگەرئ ھينانا مەبەستين جودا د پەيڧين خودان ئەقۇ واتايىدا. د ئەقۇ بواريىدا قان

دايك دېڭىزى: ((مەبەست گىرداى ھەلبۇرتىيە)) (عزە محمد شېل، 2007، 31). ئەقەۋى ئەۋى چەندى دىگەھىنىت، ھەر ھەلبۇرتەك د ھىنانا واتايدا مەبەستەك دىھىنىتە ھەبوۋى، يىگومان پەيداۋونا مەبەستىن جودا گۆھۋرپىن جودا د واتايدا پەيداكتە. ئەقۇج ل خوارى دى ھەولەدەين گۆھۋرپىن د واتايدا پىڭھەيدا ل دوىف ئەقۇج پىڭھەرىن ل خوارى دەستىشەنكەين:

2-3-1 ل دوىف پىڭھەرى كەسى:

سروشتى واتايدا پىڭھەرى پىك ددەتە كەسى گۆھۋرپىن د واتايدا پەيڭىن پىڭھەيدا ل دوىف دىن و تىروانىنا خۇ ئەنجامدەت. ئانكو ھىنانا مەبەستەكا دى ب پىكا دىتنا خۇ. بۇ نموۋە ئەگەر تەماشەى ئەقۇج نموۋەين ل خوارى بىكەين، ئەق چەندە دى زىدەتر بۇ مە پوھنىت:

-ئەق ترومىتەلە يا گرانە.

پەيڭا گران د پستەيا ل سەرىدا واتايدا پىڭھەرى ھەيە، ئەقۇج ئەگەر ئەق واتايدا ل دەق كەسەك دەولەمەند ۋەسا نەبىت، ل ئەۋى دەمى دى دىتنا ئەۋى، مەبەستەكا دى بەرامبەر پەيڭا گران پەيداكتە، كو دى ل دەق ئەۋى يا ئەرزان بىت. ئەقەۋى گۆھۋرپىن د واتايدا پىڭھەيدا پەيداكتە؛ چونكى ل ئەۋى دەمى پەيڭا(گران) دى خودان ئەق سىمايى واتايدا بىت:(>+ئەرزان<).

-ئەق بازگانە يى دەولەمەندە.

پەيڭا (دەولەمەند) دى گۆھۋرپىن د واتايدا ئەۋىدا پەيدا بىت، ئەگەر بازگانەين دەولەمەندتر د دىتنا كەسەك دىدا ھەبن. ئەقۇج ئەقە ئەۋى چەندى دىگەھىنىتە، كو پەيڭا (دەولەمەند) د ئەۋى پستەيا ل سەرىدا دى ل دەق ئەۋى كەسى پىچەۋانەى واتايدا خۇ بىت و دى دىتنا ئەۋى، مەبەستەكا دى بەرامبەر ئەۋى پەيڭا پەيداكتە، كو برىتەيە ژ سىمايى واتايدا: (>+ھەزار<) يان (>+خودان دەرامەتەك سىنوردار<)

2-3-2 ل دوىف پىڭھەرى دەمى:

ل دوىف ھالەت دەروۋىيى ئاقتىنكەرى، ھەروەسا ل دوىف دەورۋەرى دانوستاندن يى گشتى. دەم ژى ۋەكو كەسى دىتە واتاين پەيڭىن خودان واتاين پىڭھەرى ھەين بگۆھۋرپىت و مەبەستەكا دى بۇ بەيىتە ھەبوۋى، ئانكو ل دوىف گۆھۋرپىن دەمى، گۆھۋرپىن د واتايدا پىڭھەيدا پەيداكتە. ل خوارى دى ھەولەدەين پىڭگىرىيا ئاقتىنا خۇ ب ھىنانا ئەقۇج نموۋەين بىكەين:

- ئەق پەۋشە يا خرابە.

د ئەق نموۋەيا ل سەرىدا پەيڭا (خاب) ھەقۇلناۋە و خودان واتايدا پىڭھەرى، كو چىدىت ب گۆھۋرپىن دەمى، كەسەك ل دوىف دەورۋەرى دانوستاندن ل گەل كەسەك دى بۇچوۋنا و دىن و خۇ ل سەر تىگەھى خرابەيى بگۆھۋرپىت و مەبەستەكا دى بۇ ئەۋى پەيڭىن ل دەق پەيداكتە، ئەۋى ئەۋى، كو ئەۋى پەۋشا ئەۋى دوىف دگوتى خراب، پەنگە ئەقۇج بىڭىتە(باش).

2-3-3 ل دوىف پىڭھەرى جەي:

جە ژى دىتە چەمكى گۆھۋرپىن د واتايدا پىڭھەيدا پەيداكتە. ئانكو ل دوىف گۆھۋرپىن جەي گۆھۋرپىن ب سەر واتايدا پىڭھەيدا پەيڭا دىتە و مەبەستەكا دى بگەھىنىتە، كو پىچەۋانەى ئەۋى واتاين بىت ئەۋى پەيڭىن ھەي. ب واتايدا دى ژ جەھكى بۇ جەھكى دى واتايدا پىڭھەيدا پەيڭا گۆھۋرپىن ب سەردا دىتە. ۋەكو د ئەقۇج نموۋەين ل خوارىدا دىاردىت:

- ئەق ئاقە يا مەزە.

پىڭھەيدا واتاين د نموۋەيا ل سەرىدا د پەيڭا (مەزن)دايە. پەيڭا (مەزن) چىدىت ژ جەھكى بۇ جەھكى دى گۆھۋرپىن ب سەر واتايدا ئەۋىدا بەيىت و مەبەستەكا بەرۋۇقۇزى ل دور ئەۋى پەيڭىن بەيىتە ھەبوۋى، ئانكو: ئەۋى ئاقە يا مەزە، چىدىت ل دوىف جەھكى دى ئەۋى مەزن يا بچويك بىت، چونكى چىدىت، ل ئەۋى جەي ئاقتىن مەزىنر ھەبن و ئەق چەندە بىتە ئەگەر ئەۋى مەزىنيا ئاقتى ب بچويكى بەيىتە تەماشەكرن و دىن.

2-3-4 ل دوىف ۋەسفىلىكىرى (مەۋسوفى):

دقۇرىدا گۆھۋرپىن د واتايدا پىڭھەيدا دىروستىت، ژ ئەنجام ئەۋى ۋەسفا ئەۋى پەيڭى بۇ ئاقتى دكەن و د ئەنجامدا گۆھۋرپىن د تىگەھىن ئەقۇج پەيڭا دىدەت. ۋەكو د ئەقۇج نموۋەين ل خوارىدا دىاردىت:

-ھەرچا بچويك مەزىنرە ژ پىشكا مەزن.

د ئەق نموۋەيا ل سەرىدا، پەيڭىن سەر ب واتايدا پىڭھەي(بچويك) و (مەزن). ئەقۇج ھەلبۇرتا پەيڭىن ھەرچ ل بەرى پەيڭا بچويك، ھەروەسا پەيڭا پىشكا ل بەرى پەيڭا مەزن بوۋىنە ئەگەر ئەۋى گۆھۋرپىن د واتاين ھەر دوو پەيڭىن (بچويك) و (مەزن)دا پەيدا. ئانكو ھەر دوو پەيڭىن ھەرچ و پىشكا بوۋىنە ئەگەر ئەۋى (بچويك) مەزىنر بىت ژ (مەزن).

-زەرافا كورت دىڭىزىرە ژ جوردى دىڭىزىرە.

پەيغۇن واتايىن پىژەيى ھەين، پەيغۇن (كورت) و (درېژ)ن. د ئەقۇ نموونا ل سەرىدا ژ ئەنجام ھاتنا پەيغۇ (كورت) ل گەل زەرافى و پەيغۇ (درېژ) ل گەل جوردى بووينە ئەگەرئ ھندئ گوھۇپىن سەر ب ھەر دوو واتايىن پىژەيىن پەيغۇن (كورت) و (درېژ)دا بەيىن، كو كورت درېژتر لى بەيىت ژ درېژى.

4-2- پۇلىدەرووبەرى د ديارىكرنا واتايا پىژەيىدا:

لايەنگەرئىن تىورا دەرووبەرى دىيىن، كو دەرووبەر بەشداريى د ديارىكرنا واتايىدا دكەت. ھەرۋەسا بۇ ھندئ دچن، كو واتايىن ورد يىن پەيغۇن ب پىكا دانانا ئەوان دەرووبەراند ب دەستقە دەيت. ديسان ديارىكرنا، كو شۇقەكرنا واتايىن ب پىكا دەرووبەرى، پىستبەستىن ل سەر چەند ھۇكاران دكەت، ۋەكو:

1- شۇقەكرنا دەرووبەرى زمانى.

2- بارودۇخ و ھۇكارىن پەيوەندى ب پويدانا ئاخىتقىقە ھەين، ئەۋزى دەم و جەن.

3- ديارىكرنا كەسايەتتيا ئاخىتقەكرى و گوھدارى.

4- ديارىكرنا جۇرئ ئەركى ئاخىتقى: ستايىشكرن، داخۋازى، داشۇرىن... ھتد(سامى عياد حنا و آخرون، 1997، 29).

دەرووبەر د گەلەك حالەتاند پۇلەكى ئىكلايكەر د پوھنكرن و ديارىكرنا واتايىدا دىيىن، كو بەھا و نرخی ددەتە كەرەستىن زمانى و ژ چەند واتايىن دويردئىخت.

كەۋاتە دەرووبەرى پۇلەكى بەرچاڭ د ديارىكرنا واتايىن ب گشتى و واتايا پىژەيى ب تايەتيدا ھەيە، ژبەركو پەيغۇ واتايەكا گشتى ھەيە و دەستىشانكرنا واتايا ئەۋزى يا ورد دى ب پىكا دەرووبەرى بىت. ل خوارى دى ھەولەين دەستىشانكرنا واتايا پىژەيى د ئەقان ھەر دوو جۇرئ دەرووبەرىدا دەستىشانكەين:

4-2-1- دەرووبەرى زمانى:

دۇپرىدا دەستىشانكرنا واتايى دى ب پىكا پەيغۇن دەرووبەر بىت(حسام البهناوى، 2009، 66-67). ھەر ۋەكو د نموونەيا ل خوارىدا ديارىكرنا:

-ۋەلاتى بچويك مەزىنرە ژ گوندەكى مەزن.

د ئەقۇ نموونەيا ل سەرىدا ھەر دوو پەيغۇن (بچويك) و (مەزن) بووينە خودان واتايەكا ديار و چەسپاي، ئەۋزى ب پىكا ئەوان پەيغۇن ل پىشپا ئەوان ھاتىن. ئانكو د ئەقۇ نموونەيىدا بچويك مەزىنرە لىھاتىيە ژ مەزن، ژ بەر ئەۋزى دەرووبەرى زمانى ئەۋزى ئەۋ ھەر دوو پەيغۇ تىدا ھاتىنە بكارىھىنان. ب واتايەكا دى پەيغۇ (ۋەلات) و (گوند) بووينە ئەگەر كو بچويك ژ مەزنى مەزىنرە لىبەيت.

- ئەۋزى باش ل ئاخى كەقت.

د ئەقۇ نموونەيا ل سەرىدا، پەيغۇ (باش) واتايەكا پىژەيى ھەيە، بەل ب پىكا دەرووبەرى زمانى و ھاتنا گرئيا (ل ئاخى كەقت). ل پىشتى ئەۋزى بووينە ئەگەرئ ھندئ واتايا ئەۋزى بۇ واتايەكا ھەقۇر بەيىتە دەستىشانكرن و بىتە ھەۋاتا بو پەيغۇ (خراپ).

4-2-2- دەرووبەرى نەزمانى:

ئەقەۋى برىتتە ژ ئەۋان ھۇكارىن ژدەرۋە زمانى. ۋەكو دەم و كەس و جە... ھتد و كاريگەرئيا ئەۋان ل سەر زمانى دكەن و ئەقۇ ھۇكارە يارمەتيدەرن بۇ دەستىشانكرنا واتايى ب شىۋەكى ورد و ھوير.

ل ژبەركو پەيغۇن سەر ب واتايا پىژەيىقە ب خۇ پىژەيى بوون د واتايا ئەۋاندا ھەيە و خودان واتايەكا دەستىشانكرى نىن، ل دويغۇ ئەۋزى گوھۇپىن ل سەر واتايا ئەۋزى دەيت ژ لايى كەس و دەم و جەيىقە... ھتد. ئەقۇ مادەم گوھۇپىن د واتايا پىژەيىدا ل دويغۇ پىقەرئ كەسى و دەمى و جەي پويىدەن. ئەقۇ ديارىكرنا ئەقۇ واتايى ب پىكا دەرووبەرى دى ب پىكا بەرچاۋەرگرتا پىقەرئ كەسى و دەمى و جەي بن، ئەۋزى ب ئەقۇ پەنگى ل خوارى:

1- ل دويغۇ پىقەرئ كەسى:

كەس د قىرىدا تەۋەرە بۇ ديارىكرنا واتايا پىژەيى. ب واتايەكا دى بەرچاۋەرگرتا پىقەرئ كەسى ۋەكو بىنەمايەكىن دەرووبەرى پۇلەكى بەرچاڭ د ديارىكرنا ئەقۇ واتايىدا ھەيە. ھەر ۋەكو د ئەقان نموونەيىن ل خوارىدا ديارىكرنا:

- ئەقۇ خانىيە بۇ مەيى مەزىنە، چونكى رۇبەرى ئەۋزى (150)مترە.

د نموونەيا ل سەرىدا (مەزن) پەيغۇكە سەر ب واتايا پىژەيىقە. د قىرىدا ب پىكا دەرووبەرەكى گونجاي دى د شىاندائىت و واتايا ئەۋزى بۇ پەيغۇكە بەرۋاقۇزى بەيىتە دەستىشانكرن، ئانكو مەزن بچويك بىت، ئەگەر ئەۋزى كەس، ئەۋزى ئەقۇ پىستەيىن دىيىت، يى دەۋلەمەندىت و

ژمارەيا خىزانا ئەۋى گەلەك بىن، كو ل فېرئ (150) متر تېرا ئەۋان ناكەت. ب واتاپەكا دى ئەگەر ئەم دوو دەۋرۋەران ۋەربىگىن، واتاپا پېژەيا پەيڧا (مەزن) دى زېدەتر بۇ مە پوھنىت. ب ئەۋى پەنگى ل خورائ:

1-دەۋرۋەرى ئىكى: (مەزن) دى واتاپا خۇ (> بچويك) دەت، ئەگەر ئەۋ كەسى دېئىت، مۇۋقەك ئاسايى بىت و ژمارەيا خىزانا ئەۋان يا كىم بىت: (3 ھەتا 4) كەسان بىت، كو ل فېرئ خانىي پوھەرى ئەۋى (150) مترىن، دى بۇ ئەۋى گەلەك بىت

2-دەۋرۋەرى دوۋى: (مەزن) دى واتاپا (> بچويك) دەت، ئەگەر ئەۋ كەسى دېئىت، مۇۋقە دەۋلەمەند بىت و ژمارەيا خىزانا ئەۋى گەلەك بىن: (20 ھەتا 30) كەسان بىت. ئانكو ل فېرئ (مەزن) بچويك دىت و ئەۋە واتاپا پېژەيا ئەۋىيە و ئەۋە مەبەستە، چونكى د ئەۋى حالەتدا پوھەرى خانى يى بچويكە و تېرا (30) مۇۋقان ناكەت.

- ئەۋ كەچە يا كرىتە، چونكى يا پەشە.

پەشا خودان واتاپا پېژەيا (كرىت) دىياندەيا بۇ واتاپا (> جوان) بېتتە دياركەن، ب پىكا ئىخستە ئەۋى پستەين بۇ ئاف دەۋرۋەركەن دياركەين گونجاي، ئەۋى ئەگەر ل دەۋ كەسەكى، كچىن پەش، خودان سىماين: (> خوين شرىن و نازك بىن).

2- ل دويف پېشەرى جەي:

ۋەرگرتا بارودۇخەكى كو جە تىدا پېشەرىت دىت واتاپا پەيڧا پېژەيا دياربەكەت و واتاپا ئەۋى پوھنىكەت. ھەر ۋەكو د ئەۋان نمونەين ل خورائدا دياردەيت:

- ئەۋ گەنجە بۇ فېرئ يى كورتە، چونكى درېژاھىيا ئەۋى (180) سانتىمترە.

جە زى ۋەكو دەمى دىت واتاپا پېژەيا پەيڧا دياربەكەت. ئەۋى ب ئالوگۇركنا جە واتاپا پەيڧا پېژەيا دەيتە گۇھۇرىن. ئەۋجا د ئەۋى نمونەيا ل سەرىدا پەيڧا كورت دى ب واتاپا درېژ ھىت، ئەگەر ژ يارىگەھا باسكېۋول ھاتە گۇھۇرىن بۇ جەين دى يىن ئاسايى.

- سىمىلېن ئەۋى زەلامى د كورتە.

پەيڧا كورت د نمونەيا ل سەرىدا واتاپەكا پېژەيا ھەيە، چونكى پەيڧەرى كورتىي ۋەكو ئىك نىنە. بۇ نمونە ل جەين سەر ب ئاين ئىسلامىقە كورتىيا سىمىلان يا جودايە ژ ئەۋان جەين سەر ب ئاين ئىزدىاتىقە. ئەۋەژى دى بىتە ئەگەر ئىگەھى كورتىيا سىمىلېن ئەۋى زەلامى ژ جەكى بۇ جەكەن دى ژ ھەۋ جودايت. ئەۋجا ل فېرئ ل دويف دەۋرۋەرى و بەرچاۋەرگرتا جەي، پەيڧا كورت دىت بۇ واتاپەكا بەرۋقارژى خۇ بېتتە دياركەن و سىماين واتاپا: (> درېژ) ۋەربىگىت.

3- ل دويف پېشەرى دەمى:

دەم زى ۋەكو بىنەمايەك دەۋرۋەرى دىت تارادەيەك باش واتاپا پېژەيا دەستىشانبەكەت و واتاپا مەبەستەدار بېنىتە پىش. ۋەكو د ئەۋان نمونەين ل خورائدا دياردەيت:

- ئەۋ پۇلا خواندى يا تارىيە.

د نمونەيا ل سەرىدا پەيڧا (تارى) سەر ب واتاپا پېژەيە، ئەۋجا پەيڧا (تارى) د نمونەيا ل سەرىدا واتاپەكا پېژەيا ھەيە، كو ل دويف حالەت دەۋرۋەرى ئاخىتەكەرى، ھەرۋەسا ل دويف دەۋرۋەرى دانوستاندن يى گشتى، د شىاندەيا د دەمەكى دىدا واتاپا ئەۋى بۇ واتاپەكا دى بېتە گۇھۇرىن و ل دەۋ ئاخىتەكەرى ب واتاپا پوناھى بېت.

- ئەۋ قوتابى ئەۋرۇ جوانبوو.

د نمونەيا ل سەرىدا (جوانبوو) واتاپەكا پېژەيا ھەيە، كو ھلگىر سىماين (> كرىتبوو) ھەيە، كو ل دويف حالەت دەۋرۋەرى ئاخىتەكەرى، ھەرۋەسا ل دويف دەۋرۋەرى دانوستاندن يى گشتى، د شىاندەيا د دەمەكى دىدا واتاپا ئەۋى بۇ واتاپەكا دى بېتە گۇھۇرىن و ل دەۋ ئاخىتەكەرى بۇ واتاپا بەرۋقارژىا خۇ بېتتە دەستىشانكەن و سىماين واتاپا (> كرىتبوو) ھلگىر.

5-2- نىشانەكنا واتاپا پېژەيا (ب پراگماتىكنا واتاپا پېژەيا):

پەنابىن بۇ بەر بىنەماين پراگماتىكى، ۋەكو بزانين كەس كىنە و سەر ب چ ئايدۇلۇجىقەنە و بابەت چىيە و ل چ جە و دەم و ساتەك ئەۋ پستە ھاتىنە گوتى، دىتە ھۇي ھندى ئەم بىتىن ل واتاپا پېژەيا ئىزىك بىين، ئانكو دى شىين ب نىشانكنا واتاپا پېژەيا پابىن، ل خورائ دى ھەۋلدەين ب پىكا بەرچاۋەرگرتا بىنەماين پراگماتىكى ب نىشانكنا واتاپا پېژەيا ئەۋان پەيقان د ئاف پستەياندا دەستىشانكەين:

-زەيت ئەلەزەيتون ب دىتتا من بۇ نەھىلانا ۋەراندنا پرچى يا باشە.

د ئەۋى نمونەيا ل سەرىدا ئەم دى شىين ژ پېژەيىونا واتاپا پەيڧا باش دويربەكەين، ئەگەر مە زانى (من) كىيە و چىيە، واتە ئەگەر مە شيا ئەم واتاپا نىشانكنا (من) دەستىشانكەين. بۇ نمونە ئەگەر (من) نوژدارك گىايى بىت، ل ئەۋى دەمى پېژەيىون د واتاپا پەيڧا (باش) دا

دئ كيمتر لى ھىت، ژ ھندى كو(من)كەسەك ئاسايى بيت يان خزمەتكارەك بيت و بەرۇڭاۋى ئەگەر (من) خزمەتكارەك بيت يان مروفكە ئاسايى بيت، واتە بسپور نەبىت، ل ئەوى دەمى پىژەبىوون دى د واتايا پەيڭا (باش)دا زىدەتر لىتھىت، كو ل ئەوى دەمى چىدبىت، باش واتايەكا بەرۇڭاۋى خۆ ل دەف ھندەك كەسپىن دى بدەت.

- تايىن ئىسلامى تايىنەكى دلۇفانە.

ھەڧالناقى (دلۇڧان) پەيڭەكە سەر ب واتايا پىژەبىيڭە، ئەڭا ھەتاكو ئەم بشىپىن ب پراگماتىكنا واتايا پىژەبىيە ئەڭ پەيڭى پايىن، دڧىت ئەم پەنالىق بەينە بەر نىشانەكنا واتايا پىژەبىيە، كو د ئەڭ پستەبىدا دڧىت، ئەم بزائىن ئاخڭىتەكەر و گوھدار سەر ب چ ئايدۇلۇڭچاقەنە، ئەڭا ئەگەر ھاوبەشپىن ئاخڭىتنى(ئاخڭىتەكەر و گوھدار) سەر ب ئايدۇلۇڭچىيا ئىسلامىڭە بن، ل ئەوى دەمى دى باوهرى و ھەكەڭى د ناڭبەرا بۇچوونا ئەواندا ھەبىت و ئەڭەۋى دى بىتە ئەگەرئ ھندى پىژەبىوون د پەيڭا (دلۇڧان)دا نەمىنيت، بەل ئەگەر ئايدۇلۇڭچىيا ھاوبەشپىن ئاخڭىتنى ژىكجودا بيت، واتە ئاخڭىتەكەر سەر ب ئايدۇلۇڭچىيا ئىسلامىڭە بيت و گوھدار سەر ب ئايدۇلۇڭچىيەتەكا دىڭە بيت، ل ئەوى دەمى پىژەبىوون د پەيڭا (دلۇڧان)دا زىدەتر دبىت و چىدبىت ل دەف گوھدارى ئەم پەيڭ واتايا بەرۇڭاۋى خۆ بگەھىنيت.

-ژمارەيا پىشمەرگە ل وپرى گەلەكن.

د نموونە ل سەرىدا نىشانەكنا واتايا نىشانكارى جە(ل وپرى)، پۆلى خۆ د نەھىلانا تەمومىڭى د پەيڭا (گەلەك)دا ھەيە، چونكى ئەگەر (ل وپرى) نەھىتە نىشانەكنا ل ئەوى دەمى پىژەبىوون دى د واتايا ئەوئ پەيڭىدا بەرھوام ھەبىت، بەل ئەگەر ل وپرى ھاۋە نىشانەكنا، كو(مىحوەرئ خازر)ە يان كوردستان ھەمىيە، ل ئەوى دەمى پىژەبىوون د واتايا پەيڭا (گەلەك)دا د ناڭبەرا ھاوبەشپىن ئاخڭىتنىدا نامىنيت. كەواتە، ھندى ئەم ل پراگماتىكى تىزىك بىن، ئەم ژ پىژەبىوونى دويردەكەڭىن و ھندى ئەم ژ پراگماتىكى دويربەكەڭىن، ئەم ژ پىژەبىوونى تىزىك دبىن، كەواتە پەيۋەندى د ناڭبەرا پراگماتىكى و پىژەبىوونىدا پەيۋەندىيەكا پىچەوانەيە.

ئەنجام :

پشتى ب دومايەك ھاۋا ئەڭ ڧەكۆلىنى ئەم گەھىستىنە ئەڭان ئەنجامىن ل خوارى دياركرى:

- 1-واتايا پىژەبى واتايەكا سىماتىكىيە، چونكى واتايا ڧەرھەنگى ھەيە، زىدەبارى ھەبوونا واتايەكا تەمومىڭى.
- 2-پەيڭىن پادەي، تىگەھى پىژەبىوونى تىدا ھەيە، چونكى پادە ۋى وەكو واتايا پىژەبى برە و پىژەبىيا تىتى دياردكەت.
- 3-واتايا پىژەبى د گوھۇپىتىدا ل دويڭ پىڭەرئ دەم و كەس و جە و مەوسوفى.
- 4-پەيڭىن سەر ب واتايا پىژەبىيڭە د ھەمى زمان و جڭاكاندا ھەمان تىگە ھەنە.
- 5-پىژەبىوون د سىماتىكىدا ھەيە و پراگماتىك ب پىكا دەوروبەرى ئەڭ پىژەبىيە كىمدكەت يان ناھىلىت. ديسان سىماتىك ۋى ب پىكا دەوروبەرى زمانى دىت ئەڭ واتايە روھنەكەت.
- 6-واتايا پىژەبى، واتايەكا تەمومىڭىيە و بكارھىنانا گرڭىن خودان واتايەكا دياركرى و سنووردار ل پىش يان ل پاش ئەوان پەيڭىن واتايەكا پىژەبى ھەي، پۆلەك كارا و ئەكتىڭ د نەھىلانا ئەوئ تەمومىڭىيە ھەيە.
- 7- ھندى ئەم ل پراگماتىكى تىزىك بىن، ئەم ژ پىژەبىوونى دويردەكەڭىن و ھندى ئەم ژ پراگماتىكى دويربەكەڭىن، ئەم ژ پىژەبىوونى تىزىك دبىن، كەواتە پەيۋەندى د ناڭبەرا پراگماتىكى و پىژەبىوونىدا پەيۋەندىيەكا پىچەوانەيە.
- 8-دەوروبەرى پۆلەك مەزن د روھنەكنا واتايا پىژەبىيە ھەيە، ئەڭا دەوروبەرى زمانى بيت، ، كو د ڧىرىدا كارىگەرىيا پەيڭىن پەخ و دۆر ل سەر روھنەكنا واتايا پەيڭا پىژەبىيە ھەيە يان دەوروبەرى نەزمانى بيت، كو د ڧىرىدا كەس و دەم و جە...ھتد دىشپىن تا پادەيەك واتايا پىژەبى روھنەكەن.
- 9-پەنابرن بۇ بەر بنەمايىن پراگماتىكى، وەكو بزائىن كەس كىنە و سەر ب چ ئايدۇلۇڭچىيەنە و بابەت چىيە و ل چ جە و دەم و ساتەك ئەم پستە ھاۋىنە گوتن، دبىتە ھوئ ھندى ئەم بشىپىن ل واتايا پىژەبى تىزىك بىن، ئانكو دى شىپىن ب نىشانەكنا واتايا پىژەبى پايىن.

پەراۋىز:

¹ پادە د پىژمانا دىرىندا ب ھەڧالكارى چەندىيە نەدىار يان جەنڧى نەدىار دھاتە نياسىن(يوسف شريف سەيد، 1999، 191) و ھندەك ھەر ب تى زارڧى

ھەڧالكارى چەندى بۇ دھاتى بكارھىنان.

² پادە ب چەند شىۋەيەكان ھاۋىيە پىناسەكنا. وەكو:

أ-راده بريتييه ژ ههر پهيفهكي يان دهربرينهكي كو ئاماژده يه كا نهدياركري ههبيت يان پهيوهنيهك ب بره و چهندييغه ههبيت. وهكو پهيفين (ههمي، هندهك) كو ئهغه ئيشاره ته كا ئهبر يان هوير ددهنه بره يي.
ب-راده: دهسته يه كه ژ دهستنيشانكه ران. وهكو: (هندهك، ههمي، پتر...هتد)، كود هينه دهستنيشانكرن ب ريكا دهستنيشانكه ران، كو واتايا ئهوان دشين نواندا ئهوان بكهن، ب ريكا دهربرينان كو ئهقان ئهركان ب خوڧه بگرن (Mathews.P.H, 2007,229).
ج-راده بريتييه ژ ئهوان پهيفان يان گرييان، كو بهري گريين ناڧي دهين و ئاماژه يي ب چهنديه تيبي ددهن (Parnst.M,2000, 54).

ليستا ژيديران:

أ-ژيدير ب زماني كوردی:

- 1- سهلام ناوخوڧ، ليلى له زماني كوردیدا، توژينه كانی كۆنگره يه كه می زماني كوردی، زانكۆي سهلاحه دين، كۆليژی زمان، 2005.
- 2- چيا على مستهفا، راده و ئهركی سينتاكسی و سيماتيكی له زماني كوردیدا، نامه ي ماستهر، كۆليجی زمان، زانكۆي كويه، 2008.
- 3- طالب حسين على، هه ندئ لايه ن له پهيوه ندى ئيوان رسته و واتا له كوردیدا، نامه ي دكتورا، كۆليژی ئاداب، زانكۆي سهلاحه دين- ههولير، 1998.
- 4- عهبدولواحيد موشير دزه يي، واتاسازی وشه و رسته، چاپی دووهم، چاپخانه ي ماردین، ههولير، 2011.
- 5- _____، زانستی پراگماتيک، چاپی دووهم، ناوه ندى ئاویر بۆ چاپ و بلاوكرنه وه، ههولير، 2014.
- 6- يوسف شريف سهعيد، راده و هه ندئ تيبيني ده رباره ي راده له زماني كوردیدا، زانكۆ بۆ زانسته مروڧايله تييه كان، سالي 3، ژ(4)، زانكۆي سهلاحه دين، 1999.

ب-ژيدير ب زماني عه ره بي:

- 7- أحمد مختار عمر، علم الدلالة، الطبعة السادسة، عالم الكتب، القاهرة، 2006.
- 8- أحمد دراج، علم الدلالة و اليات التوليد الدلالي من المقدمات الى احدث النظريات، الطبعة الثانية، الناشر مكتبة الاداب، القاهرة، 2015.
- 9- حسام البهنساوي، علم الدلالة و النظريات الدلالية الحديثة، الطبعة الاولى، الناشر مكتبة زهراء الشرق، القاهرة، 2009.
- 10- رمزي منير بعلبكي، معجم المصطلحات اللغوية، الطبعة الأولى، دار العلم للملايين، بيروت، 1990.
- 11- سامي عياد حنا و اخرون، معجم اللسانيات الحديثة، مكتبة لبنان ناشرون، لبنان، 1997.
- 12- عدنان بن زريل، اللغة و الدلالة، اراء و نظريات، منشورات اتحاد كتاب العرب، دمشق، 1981.
- 13- عزة شبل محمد، علم لغة النص النظرية و التطبيق، تقديم: سليمان العطار، الناشر مكتبة الاداب، القاهرة، 2007.
- 14- علي زوين، مباحث في اللغة و علم اللغة، الطبعة الاولى، الناشر: دار الحكمة، بغداد، 2013.
- 15- محمد علي الخولي، علم الدلالة (علم المعنى)، دار الفلاح للنشر و التوزيع، عمان، 2001.

ج-ژيدير ب زماني ئينگليزي:

- 16-Cruse.A, **A Gloosary of Semantics and Pragmatics**, Edinburge university press, 2006.
- 17-Crystal.D, **An Introduction of Linguistics and phonetics**, second edition, Basil Blackwell Ltd,1985.
- 18- Davis.S&Gillor.B.S, **Semantics:A reader**, oxford university press, 2004.
- 19-Mathews.P.H, **Oxford Concise Dictionary of Linguistics**,2nd edition, oxford, Oxford University press , 2007.
- 20-M K .A&Anto.B, **Ambiguities in natural Language processing**,Intenational Journal of Innorative Research in Computer and Communication Engineering, Vol 2,5, 2014.
- 21-Parnst.M, **Grammer for English Language Teacher**, cambrdge university press, 2000.

د-ژيدير ب زماني فارسي:

- 22-توشيهكو ايزوتسو، مفاهيم اخلاقي-ديني در قران مجيد، ت:فريدون بدره اي، تهران، نشر فرزاد روز، 1378.

23-محمد باقر سعیدی روشن، متن، فرامتن و تحلیل معنای پایه و نسبی و تطبیقان باتفسیر الهیات و معارف اسلامی (مطالعات اسلامی)، شماره 80، تابستان 1387.

ملخص

المعنى النسبي هو نوع من أنواع المعنى، يمتلك هذا المعنى معنى غامض ويتغير حسب الشخص و الوقت و المكان...الى آخره. هذا البحث الموسوم (دور السياق في توضيح المعنى النسبي) يتألف من فصلين. الفصل الاول بعنوان (المعنى النسبي) و الفصل الثاني بعنوان (المعنى النسبي و السياق). يحاول هذا البحث توضيح المعنى النسبي للكلمات حسب السياق، بالاعتماد على المنهج الوصفي التحليلي. حاول الباحثان أن يعرفا هل ان هذا النوع من المعنى تابع أو مرتبط بأي فرع من المعنى و كذلك هل بإمكان أن يتم تحليله هذا المعنى من الناحية التداولية؟ و في النهاية توصل الباحثان الى عدة من النتائج أهمها (ان المعنى النسبي هو معنى دلالي و عن طريق السياق الغير اللغوي يمكن توضيح المعنى النسبي).

Abstract:

Relative meaning is regarded as a kind of meaning . Relative meaning always has ambiguous meaning and its meaning changes according to the person , time and place and so on. The present research (The role of context in explaining relative meaning) consists of two chapters. The title of first chapter is relative meaning while the title of the second one is relative meaning and the context. This paper aims at explaining the relative meaning of words according to the context depending on descriptive analytical method. The researchers tries to know whether this type of meaning belongs to or relates to any kind of meaning and is this meaning can be analyzed pragmatically . The researchers reached many conclusions among them is that relative meaning is semantics one and relative meaning can be determined pragmatically according to the non-linguistic context that the meaning used in.